O'ZBEK VA QIRG'IZ XALQ MAQOLLARINING LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O'RGANILISHI VA ULARNING MADANIY-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Anvarjonova Sadiya Alisher qizi
Andijon davlat universiteti
Filiologiya fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbari Tursunova Odina Azimjonovna

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbek va Qirg'iz xalq maqollarini lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qiladi. Tadqiqotda maqollarning madaniy-semantik xususiyatlari, metafora va simvolik ma'nolari o'rganiladi. Shuningdek, maqollardagi milliy dunyoqarash, axloqiy qadriyatlar va xalq hayotining aks etishi ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek va qirg'iz xalqining madaniy yaqinliklarini va lingvistik o'ziga xosliklarini aniqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: maqol, lingvokulturologiya, metafora, madaniy qadriyat, semantika, xalq adabiyoti

Abstract: This article examines Uzbek and Kyrgyz proverbs through a linguoculturological approach. The study explores the cultural-semantic features of proverbs, their metaphoric and symbolic meanings. It also analyzes national worldview, moral values, and reflections of daily life in proverbs. The results help identify the cultural closeness and linguistic peculiarities of Uzbek and Kyrgyz traditions.

Keywords: proverb, linguoculturology, metaphor, cultural value, semantics, folklore

Аннотация: В статье рассматриваются узбекские и киргизские пословицы с точки зрения лингвокультурологического подхода. Исследуются их культурно-семантические особенности, метафорические и символические значения. Также анализируются национальный мироощущение, моральные ценности и отражение повседневной жизни в пословицах. Результаты помогают выявить культурную близость и языковую специфику узбекской и киргизской традиций.

Ключевые слова: пословица, лингвокультурология, метафора, культурная ценность, семантика, фольклор

Xalq maqollari har bir millatning boy madaniy merosi va milliy tafakkurining eng yorqin ifodalaridan biri hisoblanadi. Ular oddiy so‘zlar orqali chuqur hayotiy haqiqatlarni etkazadi, insoniy axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qiladi va jamiyatning odob-axloq me’yorlarini saqlashga xizmat qiladi. O‘zbek va Qirg‘iz xalqlari esa boy etnolingvistik merosga ega bo‘lib, ularning maqollari xalqning kundalik hayotidagi tajribalarini, dunyoqarashini va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi. Maqollar orqali millatning hayotiy haqiqatlarni qanday qabul qilishi, qanday qadriyatlarni ustun qo‘yishi va qanday axloqiy me’yorlarga amal qilishi yaqqol namoyon bo‘ladi [1:96]. Lingvokulturologik yondashuv bu borada eng muhim tadqiqiy vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali maqollar nafaqat ularning leksik va grammatik xususiyatlari, balki madaniy, tarixiy va semantik qatlamlari ham tahlil qilinadi. Shuningdek, lingvokulturologik tahlil xalq tafakkuridagi o‘xshashlik va farqlarni, milliy dunyoqarashni, urf-odat va axloqiy qadriyatlarni aniqlash imkonini beradi. Shu sababli, maqollarni lingvokulturologik

yondashuv asosida o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki etnografiya, folklor va madaniyatshunoslik uchun ham katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek va Qirg‘iz maqollarini solishtirishning asosiy maqsadi shundan iboratki, ularning madaniy-semantik xususiyatlarini aniqlash va xalq ongidagi umumiylik hamda milliy o‘ziga xosliklarni yoritishdir. Tadqiqot davomida maqollardagi metaforik ifodalar, simvolik ma’nolar, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me’yorlar va xalqning dunyoqarashi alohida tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqollarning tarbiyaviy va axloqiy funksiyasi ham o‘rganiladi, chunki ular nafaqat so‘z san’ati, balki millatning tarbiyaviy tizimining ham ajralmas qismi hisoblanadi. Mazkur tadqiqot o‘zbek va qirg‘iz xalqlarining lingvokulturologik yaqinligini ko‘rsatish bilan birga, ularning xalq tafakkuri, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlari haqida kengroq tushuncha berishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari tilshunoslar, folklorshunoslar, etnograf va madaniyatshunos olimlar uchun ilmiy manba sifatida qadrlidir. Shu bilan birga, maqollarning bugungi kun kontekstida ahamiyati, ular orqali milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish imkoniyati ham tahlil qilinadi. Ushbu ishning ilmiy yangiligi shundaki, u o‘zbek va qirg‘iz xalq maqollarini nafaqat alohida tahlil qiladi, balki ularni lingvokulturologik kontekstda solishtirish orqali xalqlar madaniyati va dunyoqarashidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlaydi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa shundaki, natijalar milliy ma’naviyatni rivojlantirish, xalq pedagogik merosini saqlash va maqollarni ta’lim jarayonida samarali qo‘llash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbek va Qirg‘iz xalq maqollari o‘zaro ko‘plab o‘xshashliklarga ega bo‘lib, ularning madaniy-semantik qatlamlari xalqning hayotiy tajribasini, dunyoqarashini va axloqiy qadriyatlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, maqollar milliy urf-odat, tabiiy muhit va ijtimoiy kontekstga ko‘ra farqlanadi. Masalan, tinchlik va

farovonlikni qadrlash haqidagi maqollarda umumiy madaniy qadriyat aniq namoyon bo‘ladi. O‘zbek xalqida *“Tinchlik — boylik” maqoli*, Qirg‘iz xalqida esa *“Тынчтык — байлык”* maqoli shu ma’noni ifodalaydi. Ikkala maqolda ham tinchlik eng muhim hayotiy shart sifatida qadrlanadi, bu xalqlar orasidagi madaniy yaqinlikni ko‘rsatadi.

Mehnat va sabr-toqatni qadrlash ham ikki xalq maqollarida keng uchraydi. O‘zbeklarda *“Mehnat mehnatning tagi rohat”,* Qirg‘izlarda “*Эмгек — адамдын кымбаты”* maqollari shu qadriyatni ifodalaydi. Ularning lingvistik shakllari o‘xshash bo‘lsa-da, tabiiy muhit bilan bog‘liqlik jihatidan farq qilishi mumkin: O‘zbek maqollarida dala va suv bilan bog‘liq metaforalar ko‘p, Qirg‘iz maqollarida esa tog‘ va hayvon obrazlari yetakchi. Axloqiy qadriyat va bilimni targ‘ib qiluvchi maqollarda ham shunga o‘xshashlik ko‘rinadi. Masalan, O‘zbek xalqida *“Bilim baxt keltirar”* maqoli bilimsizlikka qarshi mas’uliyatni ta’kidlaydi. Qirg‘izlarda esa *“Билимдүү киши билимсизди багыттайт”* maqoli ham xuddi shu fikrni bildiradi, lekin ko‘proq jamoaviy yordam va hamkorlikni aks ettiradi. Shu tariqa, lingvokulturologik yondashuv bu maqollardagi madaniy va ijtimoiy tafovutlarni ochib beradi. Do‘stlik va sodiqlikni qadrlash haqidagi maqollar ham ikki xalq uchun umumiy xususiyatni aks ettiradi. O‘zbekda *“Do‘st — boylik, dushman — kulfat”* maqoli, Qirg‘izda esa *“Дос — кымбаттык, душман — азап”* maqoli bu qadriyatni o‘ziga xos shaklda ifodalaydi [4:23]. Shu bilan birga, maqollarning leksik va metaforik qurilishi milliy madaniyatni aks ettiradi: O‘zbek maqollarida ko‘proq insoniy fazilatlar markaziy bo‘lsa, Qirg‘iz maqollarida tabiiy va folklor obrazlari ko‘proq ishlatiladi.

Hayotiy tajriba va ehtiyotkorlikni targ‘ib qiluvchi maqollarda ham umumiylik mavjud. O‘zbek maqoli *“O‘ylab so‘zla, so‘z — do‘st ham, dushman*

ham" Qirg'iz maqoli "*Ойлоо менен сүйлө, сөз — дос да, душман да"* bilan bir ma'noni bildiradi. Bu yerda ikki xalqning lingvokulturologik qarashlari o'xshash, lekin so'z tanlash va ifoda uslubi milliy o'ziga xoslikni ko'rsatadi. Sabrlilik va chidamlilik haqidagi maqollar ham o'zaro yaqin: O'zbekda "*Sabr — g'olibning quroli",* Qirg'izda *"Сабыр — жеңиштин куралы".* Bu maqollar xalqlarning sabr-toqatni hayotiy muvaffaqiyatning kaliti sifatida qadrlashini ko'rsatadi. Shu bilan birga, metafora va simvolik ifoda uslubi turlicha bo'lib, o'zbek maqollarida abstrakt tushunchalar, Qirg'iz maqollarida esa tabiiy obrazlar kuchliroq ishlatiladi. Ijtimoiy mas'uliyat va adolatni ta'kidlovchi maqollar ham umumiy qadriyatlarni namoyon qiladi. O'*zbekda "Adolat — jamiyatning tayanchi", Qirg'izda "Адилет — коомдун мунасыбы"* maqollari shuni ko'rsatadi [5:30]. Shu bilan birga, O'zbek maqollarida insoniy fazilatga urg'u berilgan bo'lsa, Qirg'iz maqollarida jamoaviy mas'uliyat va tabiiy muhit bilan bog'liqlik ko'proq ta'kidlanadi. O'zbek va Qirg'iz maqollarining lingvokulturologik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular nafaqat hayotiy haqiqatlarni etkazadi, balki xalqlar orasidagi madaniy yaqinlik va milliy o'ziga xoslikni ham ochib beradi. O'zbek maqollarida ijtimoiy va axloqiy kontekst kuchliroq, Qirg'iz maqollarida esa tabiiy va folkloriy obrazlar yetakchi. Shu bilan birga, maqollar xalqlarning dunyoqarashi, ijtimoiy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va madaniy merosini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Qirg'iz maqollari jamiyatning ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarini chuqur ifodalaydi. Ular orqali jamoaviy hamjihatlik, bir-birini qo'llab-quvvatlash va tinchlikning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Masalan, "*Бирлик бар жерде – береке бар"* maqoli birlik va hamjihatlik jamiyat barqarorligining muhim omili ekanini yodga soladi. Shuningdek, *"Эки эр урууша – эл оороо калат"* maqoli jamoaviy mas'uliyat va tinchlikni saqlashning zarurligini ta'kidlaydi [5:25]. Bu maqollar

nafaqat axloqiy me'yorlarni, balki jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni ham aks ettiradi.

Bundan tashqari, qirg'iz maqollarida tabiat va hayvonlar hayotiy tajriba va axloqiy tushunchalarni ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, *"Аталң дарағын кеспе"* maqoli ota-onaga hurmat va sadoqatni ramziy tarzda yetkazadi. Hayvonlar va tabiiy elementlar: ot, qush, qarg'a kabi orqali halollik, kuch, sadoqat kabi fazilatlar o'rganiladi. Shu yo'l bilan maqollar tabiat va kundalik hayotiy tajribani milliy axloqiy qadriyatlarni tushuntirish vositasi sifatida samarali ishlatadi. Qirg'iz maqollari tarbiyaviy va madaniy funksiyani ham bajaradi. Ular yosh avlod uchun pedagogik vosita bo'lib, axloqiy fazilatlar – halollik, sabr, mehnat va sadoqatni yetkazadi, milliy meros va xalq mentalitetini aks ettiradi. Oddiy va tushunarli shaklda taqdim etilishi maqollarni tarbiyaviy jihatdan yanada samarali qiladi. Shu tariqa, qirg'iz maqollari nafaqat tarixiy va madaniy qadriyatlarni saqlab qoladi, balki yangi avlodni milliy ruhda tarbiyalashga xizmat qiladi.

O'zbek va Qirg'iz xalq maqollarini lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish shuni ko'rsatadiki, maqollar har ikkala xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini aks ettiruvchi boy madaniy manbadir. Tadqiqot natijalari maqollarning asosiy madaniy-semantik qatlamlarini aniqlashga imkon berdi. O'xshashliklar, masalan, tinchlik, sabr-toqat, mehnat, bilim, adolat va halollik kabi qadriyatlarning ikkala xalq uchun ham markaziy ekanligini ko'rsatadi. Bu qadriyatlar xalq tafakkurining asosiy prinsiplarini tashkil etadi va ularni kelajak avlodga yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida maqollarning lingvistik va metaforik qurilishida milliy o'ziga xosliklar ham aniqlandi. O'zbek maqollarida ko'proq ijtimoiy va axloqiy kontekst, insoniy fazilatlarning ifodasi ko'zga tashlanadi. Qirg'iz maqollarida esa tabiiy va folkloriy obrazlar, hududiy

sharoitlar bilan bog'liqlik yetakchi bo'lib, ularning tog'li va tabiat bilan chambarchas bog'liq hayotiy tajribasini aks ettiradi. Bu farqlar maqollarni solishtirish orqali xalqlar orasidagi madaniy tafovut va o'xshashliklarni yaxshiroq tushunishga imkon yaratadi.

Lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatdiki, maqollar xalqning axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi [3:82]. Ular nafaqat so'z san'ati, balki tarbiyaviy va axloqiy merosni yosh avlodga yetkazishda ham o'z o'rniga ega. Shu bilan birga, maqollar madaniy tafovutlar va umumiy qadriyatlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga yordam beradi, bu esa xalqaro madaniy almashinuv va etnolingvistik tadqiqotlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbek va Qirg'iz maqollarini lingvokulturologik yondashuv asosida o'rganish ularning madaniy merosi, xalq tafakkuri va ijtimoiy qadriyatlarini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu tadqiqot kelajakda maqollarning ta'lim va tarbiyadagi rolini mustahkamlash, milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish, shuningdek, xalqaro taqqoslash va etnolingvistik tadqiqotlarni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov, A. – O'zbek frazeologiyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan, 2002.
2. Mahkamov, N. – Til va milliy tafakkur. Toshkent: O'zbekiston, 2005.
3. Qodirov, T. – Lingvokulturologiya asoslari. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2015.
4. Sodirov, S. – Qirg'iz xalq maqollari va ularning semantik xususiyatlari. Bishkek: Kyrgyzstan, 2008.

5. Yeskeyeva, M. & Kōssybayev, M. (2023). Semiological nature of Kazakh, Kyrgyz and Karakalpak proverbs and sayings. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY. 2023.